

K PRÁVNÍ ÚPRAVĚ A VYUŽÍVÁNÍ MEDIACE V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU*

FILIP ŠČERBA

Abstract: Legal Regulation and Use of Mediation in the Czech Criminal Law

The article deals with the Czech legal regulation of mediation in criminal proceedings, as well as institutes, the application of which may be connected with the implementation of mediation. It also offers data on the use of mediation in practice and analyzes the reasons for the low rate of mediation use. Based on this analysis, proposals for changes and additions to the existing legislation are presented, which could contribute to more frequent and effective use of mediation. These *de lege ferenda* proposals concern both the procedural regulations contained in the Criminal Procedural Code (especially in connection with settlement and agreement upon guilt and punishment) and the substantive legal regulations contained in the Criminal Code regarding the imposition of punishments.

Keywords: mediation; restorative justice; settlement; agreement upon guilt and punishment; imposition of punishments

Klíčová slova: mediace; restorativní justice; narovnání; dohoda o vině a trestu; ukládání trestu

DOI: 10.14712/23366478.2025.392

ÚVOD

Již od 90. let 20. století poměrně často zaznívají v České republice proklamace o příklonu trestního práva ke konceptu restorativní justice. Ten spočívá (velmi stručně řečeno) ve snaze nastavit právní úpravu a činnost systému trestní justice tak, aby konání trestního řízení vedlo nejen k samotnému objasnění trestné činnosti a odhalení a postihu jejího pachatele, ale aby též přispělo k urovnání konfliktního stavu, který vznikne spácháním trestného činu mezi pachatelem a poškozeným.¹ Takové proklamace

* Text vznikl v rámci řešení výzkumného projektu Grantové agentury ČR „Mediace v trestním řízení v kontextu restorativní justice“, GA24-11201S.

¹ Podrobněji k cílům restorativní justice srov. např. MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Alternativní neznamená restorativní, aneb o co restorativní justice vlastně jde? (zaměřeno na aktuální otázky české sankční politiky). *Trestněprávní revue*. 2016, roč. 15, č. 11–12, s. 258–260; či STRÉMY, T. Teoreticko-metodologické východiská restorativní justice. In: STRÉMY, T. (ed.). *Restorativní justice a alternativní tresty v teoretických súvislostiach: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2014, s. 60–72.

pravidelně činí i zákonodárce v důvodových zprávách k novým trestněprávním předpisům či jejich novelám.² Již na tomto místě si přitom nelze nepostesknout, že realita trestního zákonodárství i praxe je podstatně odlišná a o principech trestní justice se stále více mluví a píše, než aby docházelo k jejich naplňování (jak o tom ještě bude řeč).

Mediace představuje jeden z klíčových nástrojů restorativní justice. Je totiž logické, že konflikt mezi pachatelem a obětí založený spácháním trestného činu je zpravidla intenzivní a jeho odstranění je často závislé na činnosti mediátora, který svým odborným postupem usnadní (či přímo umožní) komunikaci mezi znesvářenými stranami, což je základním předpokladem snahy o eliminaci konfliktu. Výsledky této komunikace mohou být užitečné pro obě strany, neboť pro obviněného to může být jednou z cest, jak dosáhnout mírnější formy postihu za svůj čin, poškozenému se tímto způsobem může (snadněji) dostat satisfakce jak v rovině materiální, tak případně i v rovině psychické. Komunikace pachatele s obětí, otevřená případně díky mediaci, má mít i celospolečenský dopad, neboť pachatel je tímto způsobem přímo konfrontován s důsledky svého činu, což má vést k jeho sebereflexi, která představuje základní prvek jeho nápravy a prevence recidivy.³ Provedení mediace ve vhodných případech tak představuje nástroj ochrany společnosti.

Navzdory tomuto potenciálnímu přínosu je v České republice v rámci trestních řízení mediace využívána jen ve velmi malé míře, dá se říci, že jen sporadicky. V této stati bude proto hlavní pozornost zaměřena na příčiny tohoto negativního jevu, přičemž východiskem bude analýza stávající právní úpravy, zejména pak úpravy institutů, u nichž by uskutečnění mediace mohlo mít zásadní význam. Dosavadní zkušenosti totiž ukazují, že právě samotná právní úprava může vytvářet překážky pro využívání mediace, resp. nedostatečně motivuje relevantní subjekty k iniciování mediačního procesu. Výsledkem této analýzy proto budou některé návrhy na změny právní úpravy, které by mohly přispět k odstranění těchto nedostatků.

SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH A INSTITUTŮ S NÍ SOUVISEJÍCÍCH

Právní úprava mediace prováděné v trestněprávních věcech je vlastně velice stručná a primárně je obsažena v zák. č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zák. o PMS“). V první řadě je zde mediace definována (srov. § 2 odst. 2 zák. o PMS), a to jako mimosoudní zprostředkování za

² Jako příklad lze uvést dokument „Východiska a principy nového trestního řádu“, který zakotvoval základní postoje a cíle plánované rekonstrukce českého trestního práva procesního (jejíž dokončení bylo prozatím odloženo na neurčito). Srov. zejména s. 1 a 13 citovaného dokumentu (*Východiska a principy nového trestního řádu* [online]. Ministerstvo spravedlnosti, 2015 [cit. 2024-10-16]. Dostupné na: https://eudeska.justice.cz/Lists/EUD/Attachments/442/MSP-927_2016-OSV-OSV%20-%20p%C5%99%C3%ADloha.pdf). Rozšiřování konceptu restorativní justice si dokonce vetkla současná vláda do svého programového prohlášení (Programové prohlášení vlády. In: *Vláda České republiky* [online]. 1. 3. 2023 [cit. 2024-10-16]. Dostupné na: https://vlada.gov.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547/#spravedlnost_a_pravo).

³ Viz např. RIZMAN, S. – ŠÁMAL, P. – SOTOLAR, A. K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení. *Trestní právo*. 1997, roč. 2, č. 3, s. 8.

účelem řešení sporu mezi podezřelým nebo obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Stejně ustanovení zdůrazňuje, že mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem podezřelého nebo obviněného a poškozeného.

Potenciálně významné ustanovení týkající se mediace lze nalézt v § 4 odst. 7 zák. o PMS věta třetí (a ve vztahu k dětem mladším patnácti let je obdobné pravidlo obsaženo v § 3a odst. 3 zák. o PMS), podle kterého může probační úředník po zahájení trestního stíhání ve vhodných případech provádět úkony mediace i bez pověření orgánu činného v trestním řízení (na rozdíl od ostatních činností, k jejichž výkonu je takové pověření nezbytné), a to zejména z podnětu obviněného a poškozeného. O zahájení mediace musí probační úředník v takovém případě neprodleně informovat příslušný orgán činný v trestním řízení, který může rozhodnout, že se věc k mediaci nepředává, a mediace proto dále prováděna nebude.

Pro úplnost lze zmínit ještě ustanovení § 7 odst. 4 zák. o PMS, které zakazuje, aby probační úředník ve stejné věci prováděl úkony probace i mediace.

Stěžejní trestněprocesní předpis, kterým je trestní řád, zmiňuje mediaci na jediném místě, když v ustanovení § 27b určuje, že úkony mediace (stejně jako úkony probace) provádí v trestním řízení probační úředník. V této souvislosti je nicméně vhodné podotknout, že zmíněné ustanovení určuje kompetence probačního úředníka v trestním řízení a nevyplývá z něj, že by mediaci mezi obviněným (popř. podezřelým) a poškozeným v souvislosti s trestním řízením nemohla provádět i jiná osoba.

Výčet relevantních ustanovení trestněprávních předpisů výslovně se zabývajících mediací byl tímto v podstatě vyčerpán. V souvislosti s uplatňováním mediace v českém trestním právu však nelze přehlížet právní úpravu institutů, jejichž aplikace s využíváním mediace úzce souvisí.

V rámci takových institutů musí být na prvním místě zmíněn odklon v podobě narovnání. Mezi zákonné podmínky pro jeho využití (srov. § 309 odst. 1 tr. řádu) totiž patří nejen souhlas obviněného (ten se vyžaduje i u odklonu v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání, popř. podmíněného odložení podání návrhu na potrestání – srov. § 307 odst. 1 a § 179g odst. 1 tr. řádu), ale též souhlas poškozeného. Právě tato podmínka bude z hlediska obviněného často snadněji splnitelná prostřednictvím mediace zajištěné úředníkem Probační a mediační služby (popř. jinou osobou). Již na tomto místě lze předdeslat, že problematickou se jeví zejména podmínka spočívající v povinnosti obviněného složit na účet soudu nebo (v přípravném řízení) na účet státního zastupitelství peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti podle zvláštního právního předpisu, přičemž tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti přečinu [srov. § 309 odst. 1 písm. d) tr. řádu].⁴

Druhým institutem, jehož uplatňování může (alespoň potenciálně) souviset s využíváním mediace, je dohoda o vině a trestu (srov. zejména § 175a a § 175b, § 206b a § 314o a násl. tr. řádu). Dohoda o vině a trestu představuje jeden z konsensuálních způsobů řešení trestních věcí, přičemž její podstata spočívá v dohodě mezi obviněným

⁴ K této i k dalším zákonným podmínkám pro schválení narovnání viz např. ŠČERBA, F. Zvláštní způsoby řízení. In: FENYK, J. – ČÍSAŘOVÁ, D. – GRÍVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2024, s. 740–742.

a státním zástupcem, kterou následně schvaluje soud.⁵ Jednání mezi obviněným (případně zastoupeným obhájcem) a státním zástupcem se může účastnit i poškozený (který se nevzdal výslovně procesních práv), jehož musí státní zástupce o tomto jednání vyrozumět a náležitě poučit (srov. § 175a odst. 2 tr. řádu).

Jednání o dohodě o vině a trestu je tak možno vnímat jako zajímavou příležitost, kdy se obviněný a poškozený mohou setkat „u jednoho stolu“. Takové jednání proto nemusí sloužit pouze k dosažení svého primárního účelu, tj. nalezení shody mezi obviněným a státním zástupcem ohledně všech náležitostí, jež jsou součástí dohody o vině a trestu (srov. § 175a odst. 6 tr. řádu), ale též k (alespoň částečnému) odstranění konfliktního stavu mezi obviněným a poškozeným, když v ničem jiném, tak alespoň v otázce náhrady škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení.

A právě nárok poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení (dále jen „adhezní nárok“ – srov. § 43 odst. 3 tr. řádu) představuje další atribut trestního řízení, u něhož může být užitečné provedení mediace. Nutno říci, že zpravidla v praxi vstup mediátora do řešení adhezního nároku poškozeného vůči obviněnému není nezbytný a tato záležitost se vyřeší jednoduše tím, že poškozený svůj nárok v rámci trestního řízení řádně uplatní, načež jej obviněný buď dobrovolně uspokojí, anebo o něm rozhodne soud (srov. zejména § 228 a § 229 tr. řádu).

Mohou však nastat některé situace, v nichž by provedení mediace mezi obviněným a poškozeným ohledně otázky adhezního nároku mohlo být nemálo účelné. Obecně řečeno půjde zejména o případy, kdy obviněný je ochoten škodu či nemajetkovou újmu nahradit (resp. vydat bezdůvodné obohacení), avšak třeba nesouhlasí s její výší uplatňovanou poškozeným, nebo není schopen tak učinit hned a v plné míře. Zde je vhodné připomenout, že okolnost, zda obviněný-pachatel nahradil škodu či újmu způsobenou svým činem (resp. zda vydal bezdůvodné obohacení), představuje důležitý faktor pro soud při ukládání trestu, neboť ke snaze pachatele nahradit škodu nebo odčinit jiné škodlivé následky činu soud musí při ukládání trestu přihlížet (srov. § 39 odst. 1 tr. zákoníku) a jde rovněž o polehčující okolnost podle § 41 písm. j) tr. zákoníku.

Pro obviněného tak může být významné zahájit s poškozeným komunikaci v otázce náhrady škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení. Z jeho pohledu může jít např. o to, aby poškozený souhlasil s odkladem uspokojení svého nároku, typicky ve formě splátkového kalendáře. Tak jako i v jiných otázkách pak mediátorova aktivita může usnadnit, popř. umožnit takovou komunikaci, která (resp. její výsledky) může být v konečném důsledku samozřejmě užitečná i pro poškozeného.

Zbývá dodat, že mediace, jejímž výsledkem bude dohoda obviněného s poškozeným ohledně adhezního nároku, může otevřít možnost řešení dané trestní věci formou dalšího odklonu, tentokrát v podobě (již zmíněného) podmíněného zastavení trestního stíhání, resp. podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, neboť k jeho využití postačí (mimo jiné) uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným právě ohledně adhezního nároku [srov. § 307 odst. 1 písm. c), resp. § 179g odst. 1 písm. b) a c) tr. řádu].

⁵ K podstatě dohody o vině a trestu viz např. BOHUSLAV, L. *Dohoda o vině a trestu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 31–38.

VYUŽÍVÁNÍ MEDIACE V PRAXI

Ze statistických údajů zveřejňovaných Probační a mediační službou ČR vyplývá, že se počty mediací (realizovaných právě Probační a mediační službou) pohybují do 1000 ročně. Konkrétně v roce 2022 bylo realizováno 833 mediací, což bylo nejvíce za období 2018–2022. Nejvyšší počet mediací zaznamenala Probační a mediační služba v letech 2012–2015, kdy šlo okolo 1200 mediací ročně; od roku 2015 počet realizovaných mediací klesal (nejméně mediace bylo logicky realizována v „covidových“ letech 2020 a 2021).⁶

Uvedená čísla je nezbytné dát do kontextu s celkovým počtem trestních řízení uskutečňovaných ve stejném období, přičemž vypovídajícím ukazatelem může být počet fyzických osob, o kterých státní zástupci rozhodli v rámci přípravného řízení (tedy podali obžalobu nebo návrh na potrestání, zastavili nebo přerušili trestní stíhání, schválili odklon atd.).⁷ Jestliže tedy např. v roce 2022 státní zástupci v přípravném řízení rozhodli ve vztahu k 68 506 fyzickým osobám, představovalo výše zmíněných 833 mediací realizovaných v témže roce 1,17 % z celku. Tento podíl se v průběhu času příliš neměnil, protože pokud bychom vycházeli z toho, že největší počet mediací činil asi 1200 (viz výše), představovalo by to opět 1,17 % (v roce 2014), resp. 1,32 % (v roce 2015) ze všech fyzických osob, vůči nimž ve stejném období státní zástupci rozhodovali; v roce 2016 bylo realizováno 982 mediací, což představovalo 1,16 % ze všech fyzických osob, které byly předmětem rozhodování státních zástupců.

Je tedy zřejmé, že mediace je v posledních letech využívána stabilně ve velmi malé míře, když mediaci podstoupí v podstatě jen jediný ze sta obviněných. Těžko očekávat, že by takový podíl mediace byl způsobit výrazněji ovlivnit charakter trestního řízení a jeho efektivitu z hlediska tolikrát proklamovaných principů restorativní justice. Je vhodné připomenout, že mediaci samozřejmě nelze uskutečňovat v každé trestní věci (resp. nelze ji uskutečňovat ani ve většině trestních věcí), ať již s ohledem na charakter či závažnost spáchaného činu, anebo s ohledem na postoj obviněného či poškozeného. To však nic nemění na tom, že popsany stav využívání mediace v české trestněprávní praxi je nutno považovat za značně neuspokojivý, což vede k potřebě analyzovat jeho příčiny.

⁶ Viz dokumenty Přehled agend Probační a mediační služby 2018–22. In: *Probační a mediační služba* [online]. S. 17 [cit. 2024-10-09]. Dostupné na: <https://www.pmscr.cz/statistiky/>; Přehled agend Probační a mediační služby 2016–20. In: *Probační a mediační služba* [online]. S. 16 [cit. 2024-10-09]. Dostupné na: <https://www.pmscr.cz/statistiky/>.

⁷ Tyto údaje jsou obsaženy ve statistikách zveřejňovaných Ministerstvem spravedlnosti: Statistické listy – trestní agenda. In: *Ministerstvo spravedlnosti České republiky* [online]. [cit. 2024-10-09]. Dostupné na: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiaZDQ4MjVjNGYtODZiYi00ZDFlLTllODYtNDZhZThkYzY0ZDNIiwiwici6lJFkNGY3YjlxLWw4YzYtNGZlYS1iMzMwLWw0MWNmNzJjNTdkYyIsImMiOiJ9&pageName=ReportSection55efdd03814d2bb8ff3>.

ANALÝZA PŘÍČIN NÍZKÉ MÍRY VYUŽÍVÁNÍ MEDIACE

Při úvahách o tom, jak zvýšit míru využívání mediace v praxi českého trestního řízení, je nezbytné primárně vycházet z toho, jak jsou jednotlivé subjekty trestního řízení motivovány k tomu, aby se mediaci pokusily iniciovat a zakomponovat do probíhajícího trestního řízení. Právě u mediace, která je ze své podstaty založena na dobrovolném zapojení obviněného i poškozeného, je totiž vyloučeno snažit se o její častější využívání cestou direktivních příkazů.

Policejní orgán má téměř nulovou motivaci k tomu, aby inicioval uskutečnění mediace. Probíhá-li již trestní stíhání (popř. zkrácené přípravné řízení), policejní orgán má odpovědnost primárně za objasnění důležitých skutkových okolností, nenese však hlavní odpovědnost za to, jak bude věc vyřízena – tento úkol náleží státnímu zástupci. Uskutečnění mediace může policejnímu orgánu spíše komplikovat práci, neboť v důsledku toho může dojít k určitým průtahům v řízení (viz dále), takže policejní orgán bude muset třeba řešit nedodržení lhůty pro konání vyšetřování (srov. § 167 tr. řádu) či zkráceného přípravného řízení (srov. § 179b odst. 4 a § 179f odst. 2 tr. řádu).

Státní zástupce již nese odpovědnost za způsob vyřízení věci v rámci probíhajícího přípravného řízení, nicméně i tak lze u něho těžko hovořit (v obecné, paušalizující rovině) o výraznější motivaci směřovat řízení k provedení mediace mezi obviněným a poškozeným. Důvodem jsou opět možné průtahy trestního řízení spojené s provedením mediace, které z hlediska státního zástupce nejsou vyváženy žádným benefitem, např. v podobě kladného hodnocení jeho práce v návaznosti na vyšší počet řízení spojených s uskutečněním mediace. Jedinou výjimkou by mohlo být vyřízení věci odklonem (v návaznosti na úspěšnou mediaci), což by naopak představovalo rychlejší způsob vyřízení věci. Problém je však v tom, že k využití odklonu v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání státní zástupce zpravidla nebude potřebovat provedení mediace (neboť tento odklon není podmíněn souhlasem poškozeného – srov. § 307 tr. řádu). Vyřízení věci narovnáním sice souhlasem poškozeného podmíněno je (srov. § 309 odst. 1 tr. řádu), takže provedení mediace může být účelné, jenže narovnání nepatří mezi oblíbené způsoby řešení trestní věci, což platí zejména ve vztahu k obviněným (viz dále).

Jinak řečeno, bude-li státní zástupce zvažovat iniciování mediace, bude tak činit s vědomím, že v důsledku toho může dojít k prodloužení trestního řízení, jež může mít pro něj samotného negativní důsledky při hodnocení jeho práce, a že ani úspěšné provedení mediace nebude zřejmě představovat faktor, který by přispěl k více kladnému hodnocení jeho práce. Jelikož o provedení mediace lze smysluplně uvažovat jen v případech, kdy obviněný svůj čin (alespoň zčásti) doznává, je pro státního zástupce pohodlnější jít buď (u deliktů, které bude vyřizovat samosoudce) osvědčenou cestou v podobě podání obžaloby, nebo návrhu na potrestání a spoléhat (většinou oprávněně), že samosoudce vyřídí věc trestním příkazem, anebo (u jakýchkoli deliktů) pokusit se o uzavření dohody o vině a trestu, popř. spoléhat na prohlášení viny, které by obžalovaný učinil v hlavním líčení (srov. § 206c tr. řádu). To skutečně není dobrá výchozí situace k tomu, abychom po státních zástupcích chtěli častější aktivizaci probačních úředníků za účelem provedení mediace.

V případě *soudů* je situace dosti obdobná jako u státních zástupců. Jde-li o samo-soudcovskou věc, v níž se obviněný doznal a skutkový stav je spolehlivě objasněn, představuje to samo o sobě pro samosoudce silné lákadlo, aby vyřízení věci usnadnil a urychlil tím, že rozhodne trestním příkazem, aniž by se zdržoval pokusem zakomponovat do řešení věci mediaci. V ostatních případech, kdy se ve věci koná hlavní líčení, bude odročení hlavního líčení *jen* za účelem provedení mediace rovněž z pohledu soudce představovat primárně průtah řízení. Potenciálně nejlepší příležitost k využití mediace v průběhu řízení před soudem se tak zřejmě otevírá v situaci, kdy soud musí tak jako tak odročovat hlavní líčení a jako účelné hodnotí i provedení mediace – pak může probačnímu úředníkovi dát pokyn, aby se před konáním odročeného hlavního líčení o mediaci pokusil, čímž by k žádnému průtahu řízení nemělo dojít.

Pokud jde o *úředníky Probační a mediační služby*, je jejich situace smutně jednoduchá. Na jedné straně jde o profesionály, kteří jsou v oblasti mediace vzdělávání a cvičení intenzivněji než státní zástupci nebo soudci, takže se od nich možná dá očekávat větší pochopení pro smysl tohoto postupu. Jenže na straně druhé stojí jejich extrémní přetíženost jinou (probační) agendou. Takže když probační úředník neví, které z věcí, v nichž má vykonávat dohled, kontrolu obecně prospěšných prací, popř. domácího vězení, vypracovat zprávu před rozhodnutím apod., se má věnovat dříve, skutečně od něj jen těžko můžeme očekávat, že bude ve větší míře využívat svého zákonného oprávnění (srov. § 4 odst. 7 ZPMS – viz výše) z vlastní iniciativy vyvíjet mediační činnost.

Také u *poškozených* můžeme jen výjimečně očekávat, že právě z jejich strany vzejde iniciativa k zahájení mediace. Jistě se může někdy stát, že poškozený pocítí potřebu si s pachatelem „vyříkat“ celou věc, která je podstatou trestného činu, jenž na něm byl spáchán, ale půjde o výjimečné situace. Poškozený zřejmě často bude chtít pachatele vidět při vyhlášení odsuzujícího rozsudku, ale nikoli při jednání v rámci mediace.

Zbývají tak *obvinění*, potažmo jejich *obhájci*. U nich existuje zřejmě největší potenciál pro podporu jejich motivace usilovat o provedení mediace. Tento potenciál však může být naplněn jen tehdy, když bude moci obviněný očekávat určitý benefit za to, že mediaci absolvoval; tento benefit se pochopitelně bude týkat právních důsledků spáchaného činu, ať už v podobě uložení mírnějšího trestu, využití odklonu, nebo třeba shovívavějších podmínek pro náhradu způsobené škody.

Na to by zřejmě bylo možno namítat, že mediace, do které obviněný vstupuje vlastně z vypočítavosti, nemá příliš smysl. Zde je však třeba připomenout samotnou podstatu mediace jakožto nástroje restorativní justice, a tím i nástroje k efektivnějšímu postihu pachatelů trestné činnosti. U pachatele, který sám od sebe (bez ohledu na jednání s poškozeným) svého činu lituje, chce se poškozenému omluvit a napravit újmu, kterou mu činem způsobil, není vlastně provedení mediace až tak důležité, minimálně z hlediska zvýšení resocializačního účinku trestního řízení. Obviněný může poškozenému škodu či jinou újmu nahradit i bez jednání s ním, omluvu mu může poslat písemně, popř. ji adresovat soudu. Smyslem mediace (z hlediska zmíněného zvýšení resocializačního účinku trestního řízení) je přivést obviněného/pachatele k jednání s poškozeným a pokusit se využít tohoto jednání k tomu, aby obviněný/pachatel získal náhled na svou trestnou činnost a aby pochopil všechny její konkrétní důsledky, resp. byl s nimi přímo

konfrontován. Právě to mu má pootevřít dveře k upřímné sebereflexi, jež má být základem prevence recidivy.

Zdá se tedy, že může mít smysl usilovat o to, aby byl k jednání s poškozeným přiveden ten obviněný, který o takové jednání zpočátku nemá zájem a necítí niternou potřebu se poškozenému omluvit a odčinit vzniklou újmu. V návaznosti na to lze soudit, že může být účelné zakotvit do českého trestního práva prvky, které by představovaly zmíněné výraznější benefity v oblasti právních důsledků spáchaného trestného činu, které by si obviněný mohl zasloužit tím, že by dosáhl narovnání vztahů s poškozeným, anebo by o to alespoň účinně usiloval. Nutno zdůraznit, že taková legislativní úprava by byla v plném souladu se současnými principy sankcionování pachatelů trestné činnosti, mezi něž patří i zohledňování právem chráněných zájmů poškozeného (srov. zejména § 38 odst. 3 a § 39 odst. 1 tr. zákoníku).

CESTY K MOŽNÉMU ČASTĚJŠÍMU VYUŽÍVÁNÍ MEDIACE

Výše uvedená analýza naznačuje, že potenciálně nejefektivnější cestou, jak zvýšit míru využívání mediace v české trestněprávní praxi, je zvýšení motivace *obviněných* k tomu, aby zahájení a provedení mediace iniciovali, přičemž v podstatě jediný způsob, jak toho dosáhnout, spočívá ve vytvoření určitých benefitů pro obviněného v oblasti sankcionování, jejichž přiznání by záviselo na prokazatelné snaze obviněného dosáhnout urovnání konfliktního stavu mezi ním a poškozeným, k čemuž může být mediace užitečným nástrojem. Určitý potenciál může mít v tomto směru i působení na státní zástupce, kteří mají v přípravném řízení principiálně větší prostor pro realizaci mediace, než jaký se naskytá v řízení před soudem.

NAROVNÁNÍ A FAKULTATIVNÍ ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ

Budeme-li tedy uvažovat o způsobech, jakými by bylo možné „ocenit“ snahu pachatele o uskutečnění mediace s cílem pokusit se o urovnání konfliktního stavu s poškozeným, na prvním místě dojdeme k možnosti rozšířit procesní instituty umožňující skončit trestní věc ještě před vynesením odsuzujícího rozsudku. Konkrétně je řeč zejména o institutu narovnání a podmínkách tzv. fakultativního zastavení trestního stíhání.

Nízká míra využívání mediace popsaná výše totiž podle všeho úzce souvisí s nevhodně nastavenou právní úpravou odklonu v podobě narovnání (§ 309 a násl. tr. řádu), neboť právě narovnání je institut, u něhož by provádění mediace potenciálně našlo největší uplatnění, a to vzhledem k tomu, že je jeho aplikace podmíněna nejen souhlasem obviněného, ale též souhlasem poškozeného. O konkrétních prvcích právní úpravy narovnání, které lze považovat za příčinu pouze sporadického využívání tohoto odklonu,⁸

⁸ Opět lze odkázat na statistiky zveřejňované Ministerstvem spravedlnosti, z nichž vyplývá, že např. v roce 2014 státní zástupci schválili narovnání u 57 osob, což představovalo 0,05 % ze všech fyzických osob, o nichž státní zástupci ve stejném roce rozhodovali. V roce 2020 to bylo 50 narovnání (0,07 %), v roce 2021 celkem 54 narovnání (0,08 %) v roce 2022 celkem 51 narovnání (0,07 %) a v roce 2023 celkem 39 narovnání (0,06 %). Soudy využívají narovnání v ještě menší míře, např. v roce 2020 soudy schválily

již byla ze strany odborné veřejnosti věnována pozornost,⁹ bohužel zatím bez adekvátní reakce zákonodárce (viz dále). Přesto je na tomto místě vhodné alespoň stručně tyto nedostatky právní úpravy narovnání připomenout.

Za hlavní problematický prvek právní úpravy narovnání je považována podmínka spočívající v povinnosti obviněného zaplatit určitou částku určenou státu na pomoc obětem trestné činnosti [srov. § 309 odst. 1 písm. d) tr. řádu]. Obviněný si má výši této částky sice určovat sám, mj. s přihlédnutím ke svým finančním možnostem, přesto jde o faktor, který prakticky nepochybně odradí značnou část obviněných od snahy dosáhnout definitivního ukončení jejich trestní věci (neboť narovnání je spojeno s okamžitým zastavením trestního stíhání – srov. § 311 tr. řádu) cestou urovnání konfliktu s obětí. Pohodlnější cestu z pohledu obviněného pak představuje odklon v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání, které je sice spojeno se stanovením zkušební doby, takže nejde o definitivní způsob ukončení věci, ale je (resp. může být) z pohledu obviněného „zadarmo“ [zaplacení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti se sice objevuje i u podmíněného zastavení trestního stíhání, ovšem nikoli jako obligatorní podmínka, ale jedna ze dvou alternativně stanovených fakultativních podmínek – srov. § 307 odst. 2 písm. b) tr. řádu].¹⁰

Spojovat narovnání obviněného a poškozeného s určitou formou finančního postihu (v podobě zaplacení peněžité částky na pomoc obětem trestné činnosti) jednoduše nedává příliš smysl. Je proto s podivem, že se český zákonodárce, který se tak často hlásí k principům restorativní justice, jak již bylo zmíněno, ani v jedné z desítek novel trestního řádu přijatých v posledních dekadách neodhodlal k odstranění této hlavní překážky pro využívání narovnání. V připravované rekodifikaci trestního práva procesního, tedy v návrhu nového trestního řádu, již měl být tento problém vyřešen tím, že by složení peněžité částky určené státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti bylo pojato jen jako fakultativní (doplňková) podmínka pro schválení narovnání (viz § f06 odst. 2 návrhu nového trestního řádu).¹¹ Dokončení rekodifikace bylo sice (jak známo) odloženo na neurčito, nicméně součástí připravované novelizace (mimo jiné) trestního řádu, která je založena na určitém „vyzobávání“ částí návrhu nového trestního řádu, má být stejná změna právní úpravy narovnání.¹² Dotažení této novelizace do úspěšného konce je v tuto chvíli samozřejmě ještě nejisté, nicméně snad lze nespěle doufat, že by po téměř třiceti letech existence institutu narovnání v českém trestním právu mohlo dojít

29 narovnání, což představuje 0,05 % ze všech fyzických osob, o nichž soudy v tomto roce rozhodly, v roce 2021 to bylo 27 narovnání (0,04 %), v roce 2022 pak 26 narovnání (0,04 %) a v roce 2023 soudy schválily pouhých 11 narovnání (0,02 %). Čerpáno z: *Statistické listy – trestní agenda*.

⁹ Viz např. NEŽKUSIL, J. Narovnání jako forma odklonu. *Právník*. 2007, roč. 146, č. 10, s. 1095–1109; ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 87–96; či TIBITANZLOVÁ, A. Podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání v novém trestním řádu – recentní úvahy zákonodárce a návrhy de lege ferenda, 2. část. *Bulletin advokacie*. 2019, roč. 49, č. 9, s. 47–52.

¹⁰ Blíže viz např. SOTOLÁŘ, A. in: DRAŠTÍK, A. – FENYK, J. a kol. *Trestní řád: komentář. II. část*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 691–699.

¹¹ Text poslední podoby návrhu nového trestního řádu je dostupný zde: Rekodifikace trestního práva procesního. In: *Ministerstvo spravedlnosti České republiky* [online]. [cit. 2024-10-16]. Dostupné na: <https://justice.cz/web/msp/rekodifikace-trestniho-prava-procesniho>.

¹² Text připravované novely je dostupný zde: Právní předpisy v legislativním procesu. In: *Ministerstvo spravedlnosti České republiky* [online]. [cit. 2024-10-16]. Dostupné na: <https://justice.cz/web/msp/pravni-predpisy-v-legislativnim-procesu>.

k napravení uvedeného nedostatku, což je úkol, který zatím stále zaujímá první místo v seznamu doporučení zaměřených na častější využívání mediace, resp. na výraznější naplňování principů restorativní justice.

V rámci trestního práva procesního lze ještě uvažovat o zohlednění snahy obviněného (popř. podezřelého) urovnat konflikt s poškozeným (např. prostřednictvím mediace) při rozhodování o tzv. fakultativním zastavení trestního stíhání. Již podle současného znění by podobná iniciativa obviněného, resp. poškozeného měla být vzata v úvahu, neboť o zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu může státní zástupce (popř. soud – srov. § 223 odst. 2 tr. řádu) rozhodnout mj. na základě chování obviněného po činu, což jistě bude zahrnovat právě i zmíněnou snahu o urovnání konfliktu.

Na druhou stranu by nebylo od věci v citovaném ustanovení výslovně zmínit snahu obviněného o nápravu vztahů s poškozeným jakožto jedno z kritérií pro podmíněné zastavení trestního stíhání. Taková výslovná zmínka by mohla představovat zejména další motivaci pro obviněného, aby se pokusil poškozeného kontaktovat a nabídnout mu materiální i morální satisfakci (a to případně s pomocí mediátora). Z pohledu obviněného by totiž řešení jeho věci formou fakultativního zastavení trestního stíhání mohlo představovat určitý „plán B“ (když „plánem A“ by bylo narovnání) pro případ, kdy by se třeba přes veškerou snahu nepodařilo získat souhlas poškozeného s narovnáním. Jestliže by trestní řád výslovně umožňoval státnímu zástupci, resp. soudu, zastavit trestní stíhání mj. s ohledem na „pouhou“ efektivní (nikoli jen demonstrativně vyvíjenou) snahu obviněného o nápravu vztahů s poškozeným, mohlo by se (u méně závažných přečinů) jednat o adekvátní vyřízení trestní věci opřené o závěr, že právě s ohledem na nízkou závažnost činu a upřímnou snahu obviněného o nápravu vztahů s poškozeným by další stíhání bylo neúčelné.

DOPLNĚNÍ HMOTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVY

Druhou oblastí, v níž by stávající právní úprava mohla (a měla) doznat změn v zájmu zvýšení motivace obviněných usilovat o nápravu vztahů s poškozeným (zahrnující mj. podstoupení mediačního procesu), je oblast trestního práva hmotného, tedy úprava obsažená v tr. zákoníku. Není přitom od věci poukázat na německou právní úpravu, konkrétně na ustanovení § 46a německého trestního zákona (Strafgesetzbuch, z roku 1871). Toto ustanovení se vztahuje na situace, kdy pachatel ve snaze dosáhnout narovnání s poškozeným svůj čin zcela nebo z převážné části odčinil nebo se o jeho odčinění vážně pokoušel. Taková aktivita pachatele se vztahuje především na odstranění nemateriálních následků trestného činu. Pokud by náhrada škody vyžadovala od pachatele výrazné osobní úsilí nebo osobní ztrátu, postačí, když pachatel oběť zcela nebo z převážné části odškodní. Tento postup se naopak vztahuje na odškodnění materiální.¹³ Pokud pachatel těmto podmínkám vyhoví, může soud podle § 49 odst. 1 německého trestního zákona snížit trest, a v případech, kdy nepřichází v úvahu vyšší trest než odnětí

¹³ HEINTSCHEL-HEINEGG, B. VON (ed.). *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch*. München: C. H. Beck, 2003, s. 1672.

svobody do 1 roku nebo peněžitý trest ve výměře 360denních sazeb, dokonce upustit od potrestání. Je tedy zřejmé, že německá právní úprava poměrně výrazným způsobem zohledňuje dosažení narovnání pachatele s obětí (resp. jeho vážnou snahu o takové narovnání) i v hmotněprávní rovině, a může tak být pro úpravu českou určitou inspirací.

V souvislosti s těmito úvahami je dále třeba zdůraznit, že již současný tr. zákoník umožňuje (resp. přikazuje) soudu, aby k takové okolnosti přihlédl při ukládání trestu. Konkrétně ustanovení § 39 odst. 1 tr. zákoníku mezi kritéria pro ukládání trestů zahrnuje i chování pachatele po činu, zejména jeho snahu nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu.¹⁴ Za polehčující okolnost pak ustanovení § 41 písm. j) tr. zákoníku považuje to, že se pachatel přičinil o odstranění škodlivých následků trestného činu nebo dobrovolně nahradil způsobenou škodu. Urovnání vztahů s poškozeným lze dále považovat za projev účinné snahy po nápravě, tedy za splnění jedné z podmínek pro upuštění od potrestání (srov. § 46 odst. 1 tr. zákoníku).

Zvažujeme-li však možnosti častějšího a efektivnějšího využívání mediace, problém prvních dvou zmíněných ustanovení spočívá v tom, že hovoří pouze o náhradě škody a o odstranění škodlivých následků činu, což je výsledek, který jednak nezahrnuje prvek usmíření se s poškozeným (tedy poskytnutí určité morální satisfakce) a jednak v podstatě nevyžaduje žádný kontakt a jednání s poškozeným, tedy ten faktor, který má být prostředkem přímé konfrontace pachatele s následky jeho činu, což má zase vést k získání skutečné sebereflexe pachatele nad vlastním činem. Také účinnou snahu po nápravě je možno vyvinout i nezávisle na urovnání vztahů s poškozeným, nehledě k tomu, že upuštění od potrestání patří mezi sporadicky využívané instituty,¹⁵ takže těžko očekávat, že by větší počet obviněných usiloval právě o tento způsob vyřešení jejich trestní věci.

Pokud by tedy mělo dojít k takové změně právní úpravy, jejímž cílem by bylo zvýšení motivace pachatelů/obviněných, aby usilovali o narovnání vztahů s poškozeným (a to případně s využitím mediace), bylo by silně žádoucí, aby byla pachatelova snaha o takové narovnání s poškozeným *výslovně* předpokládána v tr. zákoníku a aby s ní případně byly spojeny výraznější benefity v oblasti sankcionování. Jakýmsi minimálním plánem by bylo zakotvení narovnání pachatele s poškozeným (popř. účinné snahy o takové narovnání) do katalogu polehčujících okolností. Naopak nejvýraznější reálné představitelný benefit by mohl spočívat v možnosti soudu mimořádně snížit trest odnětí svobody, tedy uložit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby.

Zahrnutí prvku spočívajícího v urovnání vztahů pachatele s poškozeným, resp. ve snaze k tomu směřující, mezi polehčující okolnosti, by nemělo být spojeno s žádnými kontroverzemi. České trestní právo dlouhodobě deklaruje příklon k restorativní justici, jak již bylo zmíněno, takže by jistě nešlo o nějaký nekoncepční krok. Náprava vztahů způsobených trestným činem navíc již za současné právní úpravy má být považována za polehčující okolnost, ať už bychom ji podřazovali pod výše zmíněné ustanovení § 41

¹⁴ K tomu srov. např. KALVODOVÁ, V. – ŠČERBA, F. in: ŠČERBA, F. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 579; nebo PÚRY, F. in: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 803.

¹⁵ Např. v roce 2020 soudy rozhodly o upuštění od potrestání u 667 fyzických osob, což představuje 1,37 % ze všech fyzických osob odsouzených v tomtéž roce, v roce 2021 bylo upuštěno od potrestání u 856 fyzických osob (1,72 %), v roce 2022 u 773 fyzických osob (1,54 %) a v roce 2023 u 797 fyzických osob (1,55 %). Čerpáno z: *Statistické listy – trestní agenda*.

písm. j) tr. zákoníku, anebo bychom ji považovali za polehčující okolnost v zákoně výslovně neuvedenou. Jak již bylo uvedeno, její výslovné uvedení v katalogu polehčujících okolností by mělo cílit na zvýšení motivace obviněných o takovou nápravu vztahů s poškozeným usilovat.

Příklánel bych se přitom k tomu, aby za polehčující okolnost nebylo považováno jen dosažení narovnání vztahů s poškozeným (deklarovaným např. písemnou dohodou pachatele a poškozeného, popř. jejich ústním prohlášením učiněným v rámci výpovědi), ale též vyvinutí *účinné* snahy pachatele o takové narovnání. Výsledek snahy obviněného/pachatele se poškozenému omluvit, odčinit způsobenou újmu atd. samozřejmě závisí nejen na něm samotném, ale právě i na poškozeném. Není přitom nic divného, jestliže poškozený odmítá jakoukoli komunikaci s osobou, která na něm spáchala trestný čin – pro některé z poškozených je to nejsnazší cesta, jak se se způsobenou újmou vyrovnat. Stejně tak nemůže překvapit, pokud poškozený sice je ochotný s pachatelem komunikovat, ale je zcela uzavřen možnosti mu (byť jen částečně) odpustit, a naopak pro něj požaduje co nejpřísnější trest. Zřejmě by nebylo spravedlivé upírat pachateli přiznání alespoň polehčující okolnosti jen proto, že daný konkrétní poškozený patří do některé z takových skupin a jakákoli dobře míněná a efektivně vyvíjena snaha pachatele směřující k narovnání vztahů s takovým poškozeným by byla předem odsouzena k neúspěchu.

Pokud by skutečně za polehčující okolnost byla považována i účinná snaha pachatele o narovnání s poškozeným, bylo by samozřejmě nutno řešit otázku, co vše by bylo možno považovat za *účinnou* snahu. Není cílem tohoto článku takovou otázku podrobně řešit a postačí konstatovat, že prakticky nepochybně by takovou účinnou snahou bylo mj. i iniciování mediace s poškozeným, tedy pokud by pachatel/obviněný požádal Probační a mediační službu (popř. jiný profesionální subjekt) o provedení mediace s poškozeným a poskytl za tímto účelem veškerou potřebnou součinnost. To by se však samozřejmě týkalo jen případů, kdy by se mediace jevila jako smysluplný postup, takže by uvedená polehčující okolnost neměla být pachateli přiznávána v případech, kdy by jeho iniciativa směřující k mediaci byla zjevně účelová, bez skutečné snahy poskytnout poškozenému satisfakci a projevit lítost nad spáchaným činem.

Zakomponování dosažení narovnání pachatele s poškozeným mezi možnosti, na jejichž základě soud může přistoupit k mimořádnému snížení trestu odnětí svobody, by skutečně představovalo největší reálně představitelný benefit, jenž by bylo možné přiznat pachateli za dosažení tohoto cíle, a tedy největší motivaci pro obviněné, aby se o takové narovnání pokusili, třeba i s využitím mediace. O efektivitě takové motivace může svědčit i to, jak se výrazně intenzivněji začal využívat institut dohody o vině a trestu poté, co novelou č. 333/2020 Sb. došlo k zakotvení možnosti mimořádně snížit trest odnětí svobody právě na základě toho, že je ukládán rozsudkem, jímž je schvalována dohoda o vině a trestu (srov. § 58 odst. 3 tr. zákoníku).¹⁶ Jak známo, mimořádné snížení trestu odnětí svobody představuje cestu, jak i u závažných zločinů (typicky u těch,

¹⁶ Možnost mimořádného snížení trestu odnětí svobody jistě nebyla jediným důvodem výrazně větší míry využívání dohody o vině a trestu, neboť zmiňovaná novela přinesla i jiné důležité změny do právní úpravy tohoto institutu, nicméně prakticky nepochybně šlo o jeden z rozhodujících faktorů zvýšené motivace obviněných usilovat o uzavření dohody o vině a trestu. K využívání dohody o vině a trestu viz BOHUSLAV, c. d., s. 179–187.

u nichž dolní hranice sazby trestu odnětí svobody činí pět let) dosáhnout na podmíněný odklad trestu odnětí svobody. Lze tedy očekávat, že zavedení této možnosti i ve vztahu k případům, kdy pachatel dosáhne narovnání s poškozeným, by více otevřelo dveře i pro provádění mediace právě u závažných deliktů.

Mělo-li by být narovnání pachatele s poškozeným spojeno s možností mimořádného snížení trestu odnětí svobody, jeví se racionální, aby k jeho dosažení tentokrát nepostačovala pouhá (byť účinná) snaha o narovnání s poškozeným, ale aby k takovému narovnání skutečně došlo. Sice by tím vznikla určitá nerovnost v závislosti na (ne)ochotě poškozených narovnání s pachatelem dosáhnout (viz výše), ale uložení trestu pod dolní hranici představuje pro pachatele skutečně výrazný benefit, takže se zdá legitimní podmínit jej takovým „tvrdým“ požadavkem. Ostatně stávající ustanovení § 58 odst. 2 písm. a) tr. zákoníku také vyžaduje úspěšný výsledek pachatelovy aktivity (napomození zabránit trestnému činu, jenž jiný připravoval nebo se o něj pokusil), a nestačí jen pouhá snaha pachatele k tomuto výsledku směřující.

Na závěr úvah o promítnutí uskutečněné mediace do hmotněprávní úpravy je zřejmě vhodné připomenout, že zohlednění této skutečnosti ku prospěchu pachatele některým z popsaných způsobů nic nemění na nezbytnosti sledovat při ukládání trestu jeho stěžejní účel, kterým je ochrana společnosti. Jinak řečeno, zohlednění uskutečněné mediace coby polehčující okolnosti, či dokonce jako důvodu pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody, nemusí vést automaticky např. k uložení alternativního trestu. Soud (ale též státní zástupce, např. při sjednávání dohody o vině a trestu) musí vždy zvažovat i další kritéria, zejména pak povahu a závažnost spáchaného činu (srov. § 39 odst. 1 a 2 tr. zákoníku). Na druhou stranu, považoval bych za chybu, kdyby hmotněprávní úprava omezovala zohlednění mediace pouze u méně závažných trestných činů, např. u přečinů (jak to v podstatě činí procesní úprava prostřednictvím podmínek pro aplikaci odklonů, tedy podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání). Třeba i u zvlášť závažných zločinů (jako je např. loupež, těžké ublížení na zdraví apod.) totiž může mediace přinést všechny výše popsané benefity, takže její uskutečnění může být účelné a v plném souladu se zmíněným základním požadavkem v podobě zajištění ochrany společnosti.

MEDIACE VYKONÁVANÁ V SOUVISLOSTI S DOHODOU O VINĚ A TRESTU

Jak již bylo vysvětleno, institut dohody o vině a trestu představuje rovněž prostor, v němž by mohla být častěji a účinně využívána mediace uskutečňovaná s cílem odstranit, či alespoň redukovat konflikt mezi obviněným a poškozeným založeným spácháním činu. Tato myšlenka vychází z té prosté skutečnosti, že byť jde při jednání o dohodě o vině a trestu primárně o jednání mezi obviněným (případně zastoupeným obhájcem) a státním zástupcem, poškozený má právo u tohoto jednání být přítomen, čímž se obě znesvářené strany dostávají ke stejnému jednacímu stolu, takže se přímo vnucuje myšlenka toho využít a pokusit se o dosažení uvedeného cíle.

Těžko tvrdit, že by snaha o restorativní přístup (myšleno nad rámec uspokojení adhezního nároku poškozeného) a o provedení mediace měla být častou, či dokonce pravidelnou součástí sjednávání dohody o vině a trestu. Je však vhodné vnímat to, že dohoda o vině a trestu má výrazně širší využití než odklony v trestním řízení (tj. podmíněné

zastavení trestního stíhání a narovnání). Zatímco tak např. v případě loupeže, těžkého ublížení na zdraví (úmyslného), vydírání podle kvalifikovaných skutkových podstat či dalších zločinů (včetně těch zvláště závažných) obviněný nemůže ani potají doufat v mírné vyřízení své věci některým z uvedených odklonů, jež lze využít pouze v případě stíhání přečinů (srov. § 307 odst. 1 a § 309 odst. 1 tr. řádu), tudíž není nijak zásadně motivován k tomu, aby poškozenému poskytl potřebnou satisfakci (včetně např. omluvy), sjednání a schválení dohody a vině a trestu i v těchto případech možné je. Proč tedy nevyužít tuto příležitost a nespojit sjednávání dohody o vině a trestu ve vhodných případech i s restorativně zaměřeným úsilím?

Restorativně zaměřené jednání o dohodě o vině a trestu by samozřejmě předpokládalo především přítomnost poškozeného při tomto jednání. Za splnění této podmínky pak i státní zástupce může sehrát roli určitého mediátora a dát v rámci jednání prostor k tomu, aby poškozený obviněnému sdělil, jak se jej spáchaný čin dotknul, jak jej poznamenal a s jakými komplikacemi se v důsledku toho musí vyrovnávat, a obviněnému dal příležitost pokusit se poškozenému vysvětlit příčiny svého jednání. Vyloučeno pochopitelně není ani to, aby státní zástupce přizval k jednání o dohodě o vině a trestu také probačního úředníka, kterému by mediační část tohoto jednání přenechal na starosti – současná právní úprava nijak nebrání tomu, aby se jednání o dohodě o vině a trestu účastnil i mediátor, ať již z iniciativy státního zástupce, či z iniciativy obviněného. Podobné úsilí samozřejmě nemůže být vyvíjeno bez souhlasu obviněného a poškozeného, jejichž zapojení do uvedeného procesu má být zcela dobrovolné.

Je nutno připustit, že takto pojaté jednání o vině a trestu by bylo jistě o něco komplikovanější, delší a náročnější na přípravu. Nicméně tyto komplikace by nemusely být zásadní, když časový prostor vymezený pro popsanou vzájemnou komunikaci obviněného a poškozeného nemusí být přehnaně velký. Navíc zjištění postoje pachatele/obviněného k jeho trestnému činu, jakož i identifikace příčin jejího spáchání, a to třeba právě v podobě bezprostřední reakce na prohlášení poškozeného o tom, jak jej trestný čin zasáhl, představují faktory, které mohou významným způsobem spolupůsobit při určování adekvátní trestní sankce. K postoji pachatele k činu je třeba obligatorně přihlížet při ukládání trestu (srov. § 39 odst. 1 tr. zákoníku), obviněný může při této příležitosti vyjádřit upřímnou lítost, což by bylo třeba zohlednit jako polehčující okolnost [srov. § 41 písm. o) tr. zákoníku], sdělení příčiny spáchání činu může být podnětem pro stanovení určitého přiměřeného omezení nebo přiměřené povinnosti apod. V této souvislosti není od věci připomenout, že v rámci sjednávání dohody o vině a trestu na státního zástupce přechází značný díl odpovědnosti za výběr adekvátní trestněprávní reakce na trestný čin, o němž se řízení vede. Restorativně zaměřená část sjednávání dohody o vině a trestu tedy může státnímu zástupci (a potažmo i soudu) mj. poskytnout důležité informace potřebné pro splnění tohoto úkolu.¹⁷

Jestliže bylo řečeno, že právní úprava nebrání tomu, aby jednání o dohodě o vině a trestu obsahovalo i svou restorativně zaměřenou část zahrnující případně účast mediátora, je třeba zároveň připustit, že jelikož tatáž právní úprava takovou možnost ani

¹⁷ Blíže viz ŠČERBA, F. Postavení poškozeného ve zkrácených formách trestního řízení. *Státní zastupitelství*. 2021, roč. 18, č. 3, s. 12–14.

nezmiňuje, nelze příliš očekávat, že by se jednalo o častější postup, když zvláště státní zástupce zřejmě jen výjimečně bude pocítovat potřebu mediaci, resp. narovnání vztahů mezi obviněným a poškozeným iniciovat, neboť z jeho pohledu bude stěžejní otázkou, zda dojde k uzavření dohody o vině a trestu. Proto by nebylo od věci, kdyby přímo právní úprava připouštěla, že spojení mediace s jednáním o dohodě o vině a trestu může představovat účelný postup. Jde tedy o to, že by právní úprava výslovně zmiňovala, že by státní zástupce se souhlasem obviněného a poškozeného přizval k jednání i úředníka Probační a mediační služby, je-li s ohledem na okolnosti případu vhodné pokusit se o nápravu vztahů obviněného s poškozeným. Státní zástupce by tedy neměl povinnost probačního úředníka k jednání přibírat, na druhou stranu by ale trestní řád takto státnímu zástupci tuto možnost připomínal.

Jistě lze legitimně namítnout, že takovýto „soft“ pokyn státnímu zástupci zřejmě nijak zásadně nezvýší počet mediací. Jenže si v podstatě reálně nelze představit, že by trestní řád po státním zástupci „natvrdo“ požadoval přibrání mediátora k jednání o dohodě o vině a trestu, a to z řady důvodů (zachování dobrovolnosti účasti na mediaci, vytiženost probačních úředníků, nevhodný charakter případu atd.). Proto by zmíněná „soft“ varianta musela postačovat jako alespoň částečný stimul pro státní zástupce mediaci v souvislosti s dohodou o vině a trestu využívat.

ZÁVĚR

Mediaci v trestním řízení jistě nelze chápat jako všespásný prostředek, který by zásadním způsobem řešil stávající problémy efektivity boje proti trestné činnosti a způsobu postihu pachatelů. Prosazování mediace za každou cenu by postrádalo smysl, jednak proto, že její realizace imanentně předpokládá dobrovolné zapojení obou stran konfliktu, tj. obviněného a poškozeného, a jednak proto, že u řady trestných činů mediace buď vůbec nepřichází v úvahu (např. neexistuje žádný poškozený), anebo z různých důvodů není vhodná (např. když je poškozeným dítě).

Na druhou stranu, stávající využívání mediace je v realitě české trestněprávní praxe tak sporadické, že lze bez jakýchkoli pochybností hovořit o rozsáhlém nevyužitém prostoru pro zapojení tohoto prvku do trestního řízení. Způsoby, jak lze tento prostor vyplnit, jsou v zásadě dva. První z nich je založen na faktorech existujících mimo právní úpravu. Jde zejména o výrazné personální posílení Probační a mediační služby (což by pochopitelně bylo spojeno s většími rozpočtovými požadavky), neboť při stávajícím počtu probačních úředníků a rozsahu jiné (probační) agendy, kterou musí zajišťovat, je v podstatě nereálné, aby byli výrazněji častěji pověřováni provedením mediace, popř. aby mediaci prováděli z vlastní iniciativy. Častějšímu využívání mediace by rovněž mohlo napomoci k tomu zaměřené intenzivnější vzdělávání soudců, ale zejména státních zástupců a advokátů, jakož i určité změny v hodnocení práce státních zástupců a soudců zaměřené na to, aby jim zdržení trestního řízení způsobené jejich snahou iniciovat mediaci nebylo přičítáno k tíži.

Druhá cesta k vyšší míře využívání mediace v trestním řízení vede přes některé změny v právní úpravě. Není třeba zlepšovat (konkretizovat) právní úpravu samotné

mediace, pozornost by místo toho měla být zaměřena na úpravu institutů a oblastí, u nichž může mediace zejména nacházet své efektivní uplatnění. V první řadě by bylo velmi žádoucí odstranit dlouholeté nedostatky v právní úpravě narovnání, tedy u institutu, který je s prováděním mediace spojen zřejmě nejvíce; klíčovým nedostatkem je přitom zákonný požadavek, aby obviněný složil peněžní částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, který zřejmě představuje hlavní příčinu nezájmu obviněných o vyřízení své trestní věci formou narovnání. Doporučit lze rovněž zmínění snahy obviněného o urovnání vztahů s poškozeným do ustanovení § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu, tedy výslovně je uvést jako kritérium pro rozhodování státního zástupce (popř. soudu) o fakultativním zastavení trestního stíhání.

V rámci trestního řádu by dále bylo užitečné pokusit se o spojení restorativního prvku (zahrnujícího případné provedení mediace) s institutem dohody o vině a trestu, a to ve formě zákonného pokynu směřovaného vůči státnímu zástupci, aby ve vhodných případech přizval k jednání o dohodě o vině a trestu též úředníka Probační a mediační služby a dal prostor pro nápravu vztahů mezi obviněným a poškozeným. *De lege ferenda* lze rovněž doporučit menší změny v hmotněprávní úpravě, kdy by trestní zákoník výslovně zohledňoval právě nápravu vztahů mezi pachatelem a poškozeným, popř. alespoň snahu pachatele o takovou nápravu, v oblasti sankcionování, a to minimálně ve formě polehčující okolnosti, případně též jako důvod pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody.

Nejužitečnější by samozřejmě bylo využít obě popsané cesty, neboť právě jejich kombinace by nejspíše skýtala naději na častější využívání mediace a tím i na efektivnější způsob řešení trestné činnosti. Jelikož však zřejmě nelze očekávat, že by stát poskytl v nejbližších letech výrazně větší peněžní prostředky na posílení Probační a mediační služby, bylo by vhodné nejprve přistoupit alespoň k popsaným legislativním změnám, jejichž provedení by nemělo být spojeno ani s finanční zátěží pro stát, ani s nějakými zásadními komplikacemi pro realizaci trestního řízení.

doc. JUDr. Filip Ščerba, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
filip.scerba@upol.cz
ORCID: 0000-0002-7963-8888